

ETNİK MÜXTƏLİFLİYİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ İZOLYASIYA VƏ ASSİMLYASIYA SİYASƏTİ

MƏRYƏM ORUCLU

*AMEA Arxeologiya və Antropologiya
İstitutunun Antropologiya şöbəsinin aparıcı elmi
işçisi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

E-mail: oruclu.meryem@gmail.com

Müasir dünyada, xüsusilə etnik qrupların daha sıx topladığı Avropada həm ənənəvi milli azlıqların, həm də yeni milli azlıqların, yəni immiqrantların qorunması və hüquqlarının təmin edilməsi məsələsi əsas problem olaraq qalır. Belə ki, təcrübə də göstərir ki, hər hansı dövlətin suverenliyinə böyük təhlükə milli azlıqların hüquqlarının qorunmaması nəticəsində separatizmin baş qaldırmasından başlayır. Bununla da dövlətin suverenliyinə belə bir təhdid milli azlıqların hüquqlarının qorunmasını çox vacib məsələ olaraq ön plana çıxarır.

Qeyd edək ki, II Dünya müharibəsindən sonra Avropa ölkələrində ucuz işçi qüvvəsinə ehtiyacın yaranması ilə əlaqədar inkişaf etməkdə olan ölkələrdən buraya gələn miqrantların sayı sürətlə artmağa başladı. Xüsusilə, 1950-ci ilin əvvəlində on minlərlə əmək miqrantı Avropada məskunlaşmağa məcbur oldu. Bunun nəticəsində fərqli dinə, mədəniyyətə, dilə və kimliyə sahib olan çoxsaylı miqrantlar avropalılarla birgə yaşamağa məhkum oldular. Beləliklə, miqrasiya prosesi nəticəsində milli-etnik cəmiyyətlərin sayının kəskin artması bir dövlət çərçivəsində onlarca fərqli mədəniyyətə malik olan xalqların mövcudluğuna gətirib çıxardı. Bununla da Qərb dövlətlərində çoxsaylı fərqli mədəniyyətlərin mövcudluğu dövlət idarəçiliyi sahəsində çətinliklər yaratdı. Digər tərəfdən, XX əsrin sonlarında polietnik quruluşa malik olan SSRİ-nin və digər bu tipli dövlətlərin süqutu etnik amil məsələsini yenidən aktuallaşdırdı. Belə ki, bu ölkələrdə etnik millətçiliyin və separatizm meyillərinin güclənməsi, o cümlədən etnik ziddiyyətlərin daha təhlükəli hal alması etnik azlıqların problemlərinin həlli məsələsini yenidən ön plana çıxardı.

Müşahidələr göstərir ki, polietnik quruluşa malik olan ölkələrdə ciddi münaqişələrə səbəb olan amillərdən ən əsasını etnik, dini, irqi və mədəni müxtəlifliklərin dövlət tərəfindən tənzimlənməməsi təşkil edir. Qeyd edək ki, müasir dünyada cərəyan edən qloballaşma prosesləri müxtəlif xalqlar arasındakı münasibətlərin xarakterinə ciddi təsir edir və eyni zamanda milli mədəniyyətlərə də təsirsiz ötürür.

Belə bir faktı da qeyd edək ki, Qərb ölkələrinin fərqli mədəniyyətlərlə tanışlığı prosesi XV-XVII əsrlərdə Portuqaliya, İspaniya və Fransanın Asiya, Afrika və Latın Amerikasında həyata keçirdikləri müstəmləkə işğalları dövründə başlamışdır. Xüsusilə, orta əsrlərin son dövründə aparılan işğalçılıq siyasəti müasir dövrdə baş verən qloballaşma proseslərinin səbəblərindən biri olmuşdur. Qloballaşma prosesi nəticəsində isə həm ölkələrin bir-birindən nisbi uzaqlığı aradan qalxır, həm də müasir dünyada fərqlilik və qeyri-bərabərliyin artması müşahidə edilir. Tarixi proseslər nəticəsində formalaşan, insanların dünyagörüşünü və fəaliyyətlərini istiqamətləndirən etnik-mədəni müxtəliflik, etnik-mədəni dəyərlər müasir dövrdə cəmiyyətin ictimai inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Mədəniyyətin cəmiyyətin ictimai inkişafında aparıcı rolunun artması müasir dövrdə ictimai inkişafın xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Bu xüsusiyyətlər dünya sosializm sisteminin iflusa uğraması ilə bir-birinə zidd olan iki sosial-siyasi sistemdən birinin tarix səhnəsindən getməsi və dünyada yeni sistemin formalaşması ilə əlaqədardır. Bir-birinə qatı düşmən olan iki sistem arasında gedən "soyuq müharibə" dövründə xalqlar arasında əsas fərqli cəhətlər ideoloji, siyasi və yaxud iqtisadi xarakterə malik idi. Post-sovet dövründə isə tarixinə, dilinə, dininə və bütövlükdə etnik-mədəni dəyərlərinə müraciət edən xalqlar öz kimliklərini müəyyən etmək imkanı qazandılar. Artıq bu etnik-mədəni dəyərlər xalqlar arasında əsas və başlıca fərqləri təşkil edirdi. Bununla bağlı tədqiqatçı alim Samuil Hantinqton göstərirdi ki, "Yeni dünyada xalqlar arasında əsas fərqlər ideoloji, siyasi, iqtisadi deyil, mədəni xarakter daşıyır" (1, s.21).

Etnik müxtəlifliyə malik olan dövlət üçün mədəni siyasət modelinin düzgün seçilməsi həmin dövlətin sosial inkişafı baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əksinə bu modelin düzgün seçilməməsi çoxsaylı münaqişələrə səbəb ola bilər. Xüsusilə, dünyanın müxtəlif bölgələrində baş verən çoxsaylı münaqişələr digər ölkələrə, o cümlədən Avropa ölkələrinə miqrant axınının xeyli dərəcədə sürət-

lənəsinə səbəb olub. Belə ki, 2020-ci ilin statistik məlumatlarına görə, hazırda dünyada 281 milyon beynəlxalq miqrant mövcuddur. Bu rəqəm isə dünya əhalisinin 3,6 faizini təşkil edir (2)

Qeyd edək ki, ilk vaxtlar etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərlə üzləşən bəzi ölkələr bu müxtəliflikləri assimilyasiya və izolyasiya siyasəti vasitəsi ilə tənzipləməyə üstünlük verdilər. Dövlətin assimilyasiya siyasəti milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərini titul etnosun mədəniyyətinə qatmaqla cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin ləğv edilməsini nəzərdə tutur. Nəticədə assimilyasiya siyasəti milli azlıqların dillərinin, mədəniyyətlərinin itirilməsinə səbəb olur. Assimilyasiya könüllü və zorakı yolla həyata keçirilə bilər. Birinci halda milli azlıqlar düşdükləri şəraitə uyğunlaşmaq üçün titul xalqın tələblərinə uyğun olan mədəni dəyərləri qəbul edirlər. Yəni milli azlıqlar müəyyən dərəcədə öz mədəni dəyərlərindən könüllü şəkildə imtina edirlər. Digər tərəfdən könüllü assimilyasiya prosesində milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin müəyyən elementlərini titul etnos da qəbul edə bilər. Titul etnos tərəfindən məqsədyönlü şəkildə tətbiq edilən zorakı assimilyasiya siyasətinin əsas mahiyyəti isə milli azlıqlara məcburi şəkildə hakim mədəniyyətin dəyərlərinin qəbul etdirilməsindən ibarətdir. Bu siyasətin mahiyyəti daha çox akkulturasiya prosesinə uyğun gəlir. Akkulturasianın mahiyyəti işğala məruz qalan xalqın öz etnik-mədəni dəyərlərindən əl çəkməyə və hakim xalqın təklif etdiyi dəyərləri qəbul etməyə məcbur edilməsidir (3).

Zorakı assimilyasiyanın mahiyyətini izah edən amerikalı politoloq Qordonun 1966-cı ildə təqdim etdiyi anqlokonformizm nəzəriyyəsinə görə, ABŞ miqrantları qəbul edən ölkə kimi onları assimilyasiyaya məruz qoyaraq doğma mədəniyyətlərini və dillərini unutturur. Sonra da onları hakim anqlosakson mədəniyyətini, ingilis dilini universal dəyərlər kimi qəbul etməyə məcbur edir (4, s.14). Zorakı assimilyasiyadan fərqli olaraq könüllü assimilyasiya siyasəti nəticəsində yeni formalaşan mədəniyyətdə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin müəyyən elementləri az da olsa qalır. Lakin buna baxmayaraq assimilyasiyanın hər iki növü cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin ləğv edilməsinə hədəflənmişdir.

İzolyasiya siyasəti isə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin titul etnosun etnik-mədəni dəyərləri ilə hər cür əlaqəsinin qarşısının alınmasını

nəzərdə tutur. İzolyasiya siyasəti əsasən iki formada həyata keçirilir. Birincisi, miqrantların, xüsusilə milli azlıqların təmsilçilərinin ölkəyə daxil olmasının qarşısını almaq; ikincisi, cəmiyyətdə artıq məskunlaşmış milli azlıqların nümayəndələrinin hakim xalqın mədəniyyətinə assimilyasiyasına mane olmaq məqsədilə onları təcrid etmək, yəni aparteid siyasət yeritmək. İzolyasiya siyasətinin birinci formasına üstünlük verən tədqiqatçılar ölkədə etnik- mədəni müxtəlifliyin qarşısının alınmasının ən real yolunun miqrantların ölkəyə daxil olmasının qarşısının alınması olduğunu qeyd edirlər (5, s.3). Milli azlıqların ölkəyə daxil olmasının qarşısının alınmasını əsas tutan belə immiqrasiya siyasəti Avstraliya və Yaponiyada ayrı-ayrı vaxtlarda həyata keçirilmişdir. Bu siyasətə əsasən, ölkədə ağların və ingilis mədəniyyətinin üstünlüyünü təmin etmək məqsədilə ölkədə ilk növbədə, britaniyalıların məskunlaşmasına icazə verilirdi. Britaniyalılardan sonra Şimali Avropadan olan immiqrantlar arzuolunan hesab edilirdilər. Cənubi avropalılara isə bir qədər aşağı kateqoriyaya məxsus olan immiqrantlar kimi baxırdılar. Asiyalı və digər ağdərili olmayan immiqrantların Avstraliyada məskunlaşmasına münasibət mənfi idi. Avstraliya ayrı-seçkiliyə əsaslanan bu immiqrasiya siyasətini yalnız 1973-cü ildə ləğv etdi (5,s.3-4).

İzolyasiya siyasətinin ikinci forması olan aparteid siyasət cəmiyyətdə artıq məskunlaşmış milli azlıqların titul xalqın mədəniyyətinə assimilyasiyanın qarşısının alınmasını nəzərdə tutur. Bu siyasət Cənubi Afrika Respublikasında 1948-1994-cü illərdə aparılırdı. Aparteid siyasət ölkə əhalisini 4 irqi qrupa böldü: "qaralar", "ağlar", "rənglilər" və "hindilər". Hakimiyyətdə olan irqçilər ayrı-seçkiliyi həyatın bütün sahələrində tətbiq edərək onların vətəndaş hüquqlarını xeyli məhdudlaşdırdılar (3).

Bəzi tədqiqatçılar etnosiyasətin assimilyasiya modelini cəmiyyətin etnik, irqi, dini cəhətdən heterojen əhali qruplarının mədəni homogenləşməsi, ümumi sivil norma və dəyərlərə əsaslanan monokultural bütövlüyə çevrilməsi kimi xarakterizə edir. Etnosiyasətin assimilyasiya modelinə misal olaraq uzun illər ABŞ-nin daxili siyasətində hökmranlıq edən modeli göstərmək olar. ABŞ əhalisinin uzun illər, hətta əsrlər boyu formalaşmasına səbəb olan nəhəng immiqrant axını öz daxili qanunlarını və ideallarını bəyan edən dövlətin, öz mədəniyyətlərinə və qanunlarına uyğun yaşayacaq, dövlətin qanunlarına isə yalnız zahiri loyallıq nümayiş et-

dirəcək immiqrant icmalarının mexaniki birliyinə çevrilməsi təhlükəsini ortaya qoydu. Vahid dövlət siyasi birliyinin formalaşması üçün ümumi siyasi institutlarla yanaşı, həm də ümumi ideallar, dəyərlər və mədəni standartların olması zəruridir ki, bu dəyərlər, ideallar, mədəni standartlar əksər əhalinin və ölkəyə gələn immiqrantların şəxsi sosial oriyentasiyasına çevrilsin. İlk mərhələdə Amerikanın idealları və dəyərləri protestant inamı anqlo-sakson mənşəli ağ amerikalıların sadə "etno-mədəni" formulası kimi formalaşdı. Ölkəyə gələn immiqrantlar öz etno-mədəni dəyərlərindən azad olmalı və göstərilən mədəni ideala yaxınlaşmağa çalışmalı idilər. Lakin anqlo-saksonların bu assimilyasiya nəzəriyyəsi ilə bərabər, daha mütərəqqi hesab olunan "əritmə qazanı" ("melting pot") nəzəriyyəsi bir etnik qrupun digərindən üstünlüyünü ehtiva etmirdi. "Əritmə qazanı" konsepsiyası Amerika xalqının inkişafının əsas istiqaməti kimi elan edilərək, etnik və konfessional azlıqların seqredasiyasını inkar etdi. "Amerika əritmə qazanıdır" şüarı altında keçirilən bu siyasət cəmiyyətin neqativlərindən biri olan irqi diskriminasiyaya qarşı çıxmaq imkanı verdi. Lakin ümumi formada tərtib edilmiş "əritmə qazanı" nəzəriyyəsi anqlosaksonlara yad olan etnik miqrantların assimilyasiyasını nəzərdə tutan alternativ inteqrasiya variantlarını da istisna etmirdi. "Əritmə qazanı" nəzəriyyəsinin Amerikada meydana gəlməsi təsadüfi deyildi. Bunun əsasında XIX əsrin II yarısında Amerikaya kütləvi immiqrant axınının reallaşması dayanırdı. 1861-1890-cı illərdə 3 on illik ərzində Avropadan gələn immiqrantlar arasında ən böyük faiz Almaniyadan gələn mühacirlərə aid idi. Digər ölkələrdən gələn immiqrantlar Amerikada səpələnmiş şəkildə məskunlaşmışdılar və tez bir zamanda yeni vətənlərində assimilyasiya oluna bildilər. Bunun əksinə olaraq alman immiqrantlar lüteran kilsələri ilə kifayət qədər sıx bağlı olan icmalar yarada bildilər (6,s.237). Amerikaya mühacirət edən alman əsilli katoliklər isə katolik kilsəsinin fəaliyyətini milli əsasda təşkil etmək xahişi ilə Romaya müraciət etdilər. Onların bu hərəkəti "kaxenslizm" adını aldı. Alman icmalarının təsirinin artması Amerika siyasi dairələrini narahat etdi və onlar "əritmə qazanı" ideyasını həvəsləndirməyə və genişləndirməyə başladılar. XX əsrin əvvəllərində aydın oldu ki, alman mühacirləri arasında assimilyasiya prosesi sürətlənir. Cənubi və Şərqi Avropa ölkələrindən yeni mühacir dalğası

isə vəziyyəti Amerika cəmiyyətində daha güclü sosial mövqelər tuta bilən "köhnə immiqrant"ların xeyrinə dəyişdi (6, s.238). Nəticədə bir çox alman katolik cəmiyyətlərinin fəaliyyəti zəifləməyə başladı, alman icmaları isə çox aydın görünən aşınmaya məruz qaldılar. Bu vəziyyət amerikanlaşma ideoloqlarını "əritmə qazanı" nəzəriyyəsinə tərəfdarlarının bu etnosiyasət modelinə sadıqlıqlarını gücləndirdi. Sonralar köhnə və yeni immiqrant qruplarındakı vəziyyətin təhlili inteqrasiya proseslərinin mürəkkəb olduğunu göstərsə də, amerikalılar "əritmə qazanı" ideyasından əl çəkmədilər.

Beləliklə, 1960-cı illərə qədər ABŞ-da "əritmə qazanı"na bənzədilən assimilyasiya modeli həyata keçirilmişdir. Bu modeldə əsas hədəf müxtəlif xalqların birləşərək vahid bir Amerika xalqı formasında inteqrasiyasına nail olmaqdır. Lakin Amerika xalqı dedikdə, tamamilə anqlo-sakson mədəniyyətinin hakim mövqeyə malik olduğu millətləşmə nəzərdə tutulurdu. Afrika mənşəli amerikalıların isə burda yeri yox idi. Belə ki, 1960-cı illərə qədər Amerikada irqi ayrı-seçkiliklə bağlı qəbul edilən bir çox qanunlar qaradəriliyə ikincə dərəcəli vətəndaş hesab edirdi. Buna görə də 1955-1968 -ci illərdə Amerikada Afrika mənşəli insanların vətəndaş hüquqları uğrunda mübarizəsini əks etdirən hərəkətlər həyata keçirildi. Bu hərəkətlər irqçiliyə qarşı çıxan və cəmiyyətdə hər kəsə bərabərlik və ədalət tələb edən geniş miqyaslı ictimai hərəkətlər olmuşlar(7).

"Əritmə qazanı" konsepsiyasına yenidən baxılması 1960-1970-ci illərdə ölkə zənci iğtişaçları ilə sarsıldıqdan sonra, bir çox mühacir qruplarının etnik dirçəliş yaşadığı, etniklərarası sərhədlərin dərinləşdiyi və mədəni inteqrasiya prosesinin aydın görünmədiyi aşkar olduqdan sonra başladı. Nəticədə 1964-cü ildə Amerika cəmiyyətində anqlo-saksonların mövqelərini bir qədər zəiflədən və bütün millətlərin bərabərliyini təmin etməyi nəzərdə tutan "Vətəndaş hüquqlarına dair qanun" qəbul edildi. 1965-ci ildə isə immiqrantlara qarşı ayrı-seçkilin qarşısını alan "İmmiqrasiya haqqında qanun"un qəbul edilməsi afroamerikalıların öz xüsusi statusu olan xüsusi etno-irqi qrup kimi qəbul edilməsinə gətirib çıxardı (8). 1968-ci ildə ispan mənşəli amerikalıların tələbi ilə "İkidilli təhsil aktı"nın qəbul edilməsi Amerika etnosiyasətində multikultural meyllərin güclənməsinə təkan verdi. Digər tərəfdən, inteqrasiya üçün yeni model axtarırları nəticəsində Amerika ictimai fikrində getdikcə daha çox mədə-

ni plüralizm anlayışı populyarlıq qazanmağa başladı. Amerikanlaşma prosesinin özü obrazlı şəkildə Amerika ictimai fikrinə "əritmə qazanı kimi deyil, "salat" və ya "vineqret" kimi təqdim olunmağa başladı (6, s.238-239). Amerikanlaşma ideoloqları indi də bəyan etdilər ki, bir millətin integrasiyası etnik icmaların tam assimilyasiyasını tələb etmir və onlar Amerika cəmiyyətinin əsas dəyərlərini bölüşdükləri təqdirdə öz mədəni xüsusiyyətlərini saxlaya bilərlər. Digər tərəfdən liberal ziyalıların nüfuzlu bir hissəsi təkid edir ki, mədəni müxtəliflik "Amerikanın taleyi deyil" və bunun öhdəsindən gəlmək lazımdır. Bu cür fikirlər xüsusilə, 2001-ci il 11 sentyabrda baş verən terror aktlarından sonra daha da gücləndi və indi amerikalıların, o cümlədən siyasi elitanın əhəmiyyətli bir hissəsinin ictimai əhvali-ruhiyyəsində üstünlük təşkil edir.

Beləliklə, ABŞ-da qəbul edilmiş etnosiyasət modelinin əsasını təşkil edən Amerika vətəndaş millətçiliyi Amerika millətinin formalaşmasında böyük rol oynadı.

Etnosiyasətin assimilyasiya modelinə üstünlük verən ölkələrdən biri Fransadır. Qeyd edək ki, XVIII əsrin sonunda Fransada respublika elan edildikdə ölkədə hakim fransız mədəniyyəti və dilindən danışmaq belə mümkün deyildi. Ölkə əhalisinin tərkib hissəsi həm etnik, həm də dini cəhətdən olduqca mürəkkəb və fərqli olmuşdur. Lakin uzun illər davam edən assimilyasiya prosesi nəticəsində vahid Fransa xalqının formalaşması üçün ciddi zəmin hazırlandı (7). ABŞ-dan fərqli olaraq Fransada əhalinin əksər tərkibi immiqrantlardan deyil, tarixən ölkədə yaşamış etnik qruplardan formalaşmışdır. Lakin son zamanlar ölkə əhalisinin tərkibində mühacirlərin sayı getdikcə artır. Fransanın bəzi əyalətləri və tarixi bölgələri uzun müddət müstəqil şəkildə inkişaf etmişdir və ölkə əhalisinin əksəriyyətini fransızlardan fərqli olan etnik icmalardan ibarət olan bölgələr içərisində Flandriya, Elzas, Mozel, Korsika, fransız Kataloniyası və Bretanı göstərmək olar. Lakin iki əsrdən çoxdur ki, fransız milləti ideyası Fransada yalnız fransız dilində danışan fransızların mövcudluğu əsasında qurulub. 1992-ci il Konstitusiyasına görə, respublikanın dövlət dilinin fransız dili olduğu göstərilir. Ölkədə uzun illərdir ki, regional dillərin istifadəsinə nəinki icazə verilmir, hətta təqiblərə məruz qalırlar. Bunun nəticəsində regional dillərdə danışanların sayı getdikcə azalır. Məsələn, Bretan- da XX əsrin əvvəllərində 1,2 milyon insan Bretan

dilində danışır, indi isə bu dildə danışanların sayı 250 min nəfərə qədər azalıb. Fransa regional icmaların mədəniyyət də daxil olmaqla heç bir muxtariyyət hüququ olmayan sərt mərkəzləşmiş dövlətdir. Regional bölgələrin büdcəsində yerli mədəniyyətlərə ciddi dəstək verə biləcək vəsait mövcud deyil. Elzas, Bretan və digər bölgələrdə öz səlahiyyətlərini genişləndirmək, mədəni-dil xüsusiyyətlərini qorumaq cəhdləri uğursuzluğa düşər oldu. Buna qismən də yerli millətçilərin II Dünya müharibəsi dövründə alman işğalçı hökumətləri ilə əməkdaşlığı əsas götürülməsi də təkan verdi (6, s.241- 242).

Beləliklə, sərt mədəni və siyasi birləşmə siyasəti nəticəsində Fransa etnik və irqi qruplar, mərkəz və bölgələr arasında sərt ziddiyyətlərin olmadığı kifayət qədər konsolidasiya edilmiş bir cəmiyyətə çevrilmiş oldu. Fransa dövlətinin yaranma tarixi müxtəlif əyalətlərin ardıcıl ilhaqı, daha sonra isə güclü mühacirət dalğasının udulması prosesi kimi təqdim edilsə də, Fransa nə əhalisi, nə də elitesi tərəfindən multikultural ölkə kimi qəbul edilmir. Fransanın müasir sakinlərinin böyük əksəriyyəti özlərini fransız adlandırırlar. Baxmayaraq ki, mülki identifikasiyaya üstünlük verərək özlərini eyni zamanda fransız və bretan, fransız və elzas adlandırmaqla həm də etnik kimliklərini saxlaya bilərlər. Lakin buna baxmayaraq etnik anklavların mədəni kimliyini qoruyub saxlamaq istəyi müəyyən dərəcədə davam edir, bəzən hətta kəskin xarakter alır. Buna misal olaraq korsikalıları göstərmək olar. 1960-cı ildən bu günə qədər mərkəzi hakimiyyətlə davam edən açıq qarşıdurma ciddi siyasi perspektivi olmasa da davam edir.

Problem ondadır ki, immiqrant və onların uşaqları özlərini fransız kimi hiss etmədikləri kimi cəmiyyət də onları bəzən fransız kimi hesab etmir. Problem ondadır ki, "bir ölkə-bir dil" prinsipi ona axıradək əməl etmədikdə pis olur (9,s.8). Lakin digər tərəfdən respublika proqramının universal xarakteri hər bir kəsə, hətta yenincə Fransa vətəndaşlığını qəbul etmiş şəxslərə də özünün tam olaraq millətə mənsub olduğunu bəyan etməyə və hüquqlarını müdafiə etməyə imkan verir. Şimali afrikalı və ya hər hansı başqa mənşəli fransızın "fransızlığını" inkar edən kəs respublika prinsipləri əleyhinə çıxmış olur (10, s.87). 2005- ci il iğtişələri ona gətirib çıxardı ki, Fransada "fransız üslubunda multikulturalizm" haqqında danışmağa başladılar və N.Sarkozi hökumətində ilk dəfə olaraq bir sıra nazir postlarını "rəngli fransızlar" tutdular və cəmiyyətdə mədəni fərqliliklərə

daha çox diqqət yetirməyə başladılar.

Beləliklə, tarixi proseslər etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə hədəflənmiş assimilyasiya və izolyasiya siyasət modellərinin səmərəsizliyini ortaya qoydu. Nəticədə müasir ictimai inkişaf prosesində mədəniyyətin aparıcı rol oynadığı bir dünyada assimilyasiya siyasətinin uğurlu olmadığı kimi, qloballaşmanın genişləndiyi və mədəniyyətlərin qovuşduğu bir şəraitdə də izolyasiya siyasətinin də yanlış olduğu aydın oldu.

Açar sözlər: *etnik müxtəliflik, izolyasiya, assimilyasiya, əritmə qazanı*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Huntington S. *The clash of Civilizations and Remaking of World Order*, New York, Simon and Schuster, 1996, p.368.

2. report.az/diger-olkeler/dunya-uzre-miqrant-larin-sayi.

3. elmi-ish-vol-16.03-mart-38-43.pdf.

4. Gordon M. *Assimilation in American life: The role of Race, Religion and National Origins*. Oxford University Press, 1996, New York, p.276.

5. Kukathas C. *Theoretical foundations of multiculturalism*. http://econfaculty.gmu.edu/probettko/workshop/fale_04/theoretical_foundations.pdf, p.21.

6. Тишков В.А., Шабаев Ю.П. *Этнополитология: политические функции этничности: Учебник для вузов*/ Тишков В.А., Шабаев Ю.П.-М., Издательство Московского университета, 2011.-376 с.

7. C:/Users/user/Desktop/qzt_2016_1131.htm.

8. C:/Users/user/Desktop/Dunyanin%20multikultural%20menzeresi%20-%201%20yazi.html.

9. Филиппова Е. *Что происходит во Франции//Бюллетен сети этнологического мониторинга и раннего предупреждения конфликтов*. 2005, сентябрь-октябрь, №63, с.8.

10. Дьяконов К.Б. *Особенности интеграции этнических и конфессиональных меньшинств во Франции/ Социологические исследования*. 2008, №11, с.87.

MARYAM ORUCLU

Anthropology department of the Institute of Archeology and Anthropology of ANAS, leading researcher, associate professor

Politics of isolation and assimilation in the regulation of ethnic diversity

SUMMARY

The article examines the reasons for the rapidly increasing migrations in the modern world and the process of protecting the rights of migrants in the countries where they live. In addition, the policy of regulating the rights of people with different cultures at state level is analysed. At the same time, the main characteristics of assimilation and isolation policies, which were initially preferred in some countries, and the reasons for the failure of these policies are investigated. The article also analyzes the process of regulating ethnic cultural diversity in the example of the USA and France, which previously preferred these policies.

Key words: *ethnic diversity, insulation, assimilation, melting pot.*

Марьям Оруджлу

Ведущий научный сотрудник, доцент отдела Антропологии Института Археологии и Антропологии НАНА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются причины стремительно растущей миграции в современном мире и процесс защиты прав мигрантов в странах их проживания. Кроме того, анализируется политика регулирования прав народов различной культуры на государственном уровне. При этом исследуются основные характеристики политики ассимиляции и изоляции, которой изначально отдавалось предпочтение в некоторых странах. В статье также анализируется процесс регулирования этнокультурного многообразия на примере США и Франции, которые ранее отдавали предпочтение такой политике.

Ключевые слова: *этническое разнообразие, изоляция, ассимиляция, плавильный котел.*